

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور اهواز

گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

گرایش: زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

بررسی سبک شناختی شعر سیمین بهبهانی

استاد راهنما:

دکتر مختار ابراهیمی

استاد مشاور:

دکتر علی محمد گیتی فروز

پژوهش و نگارش:

ستاره عرفانی راد

بهار ۹۱

صور تجلسه دفاع از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد

جلسه دفاع از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد خانم/ آقای: سارم مرزبان

دانشجوی رشته زبان و ادبیات فارسی شماره دانشجویی: ۸۸۰۳۰۳۳۵

تحت عنوان: بررسی سبک استعاره‌های شعر سیمین بهبهانی

با حضور هیات داوران در روز شنبه مورخ ۱۳۹۱/۸/۸ ساعت ۱۳:۳۰

در محل تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور استان خوزستان مرکز امواز برگزار شد و هیات

داوران پس از بررسی، پایان نامه مذکور را شایسته نمره به عدد ۱۹/۵ به

حروف نوزدهم هشتاد و پنج با درجه عالی تشخیص داد.

ردیف	نام و نام خانوادگی	هیات داوران	مرتبیه دانشگاهی	امضاء
۱	محمد راز چشمی	استاد راهنما	استاد ۱	
۳	علی محمد گویا نوردی	استاد مشاور	استاد ۲	
۴	آذره میرزایی	استاد داور	استاد ۳	
۵	همدی کندی طالی	نماینده تحصیلات تکمیلی	استاد ۴	

به:

مادران استخوان های بی پلاک

وَمَنْ لَمْ يَشْكُرْ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرْ الْخَالِقَ

با سپاس ویژه از

استادان گرامی و ارجمند جناب آقای دکتر مختار ابراهیمی که بنده را در نگارش این پایان نامه یاری نموده اند. و استاد مشاور جناب آقای دکتر علی محمد گیتی فروز که با راهنمایی های خود این راه را بر من هموار کردند،

با تشکر از خانواده ام که دعای خیرشان همواره بدرقه راهم بود به ویژه خواهرم پرستو و برادرمهربان و دوست داشتنی ام شاهین عرفانی راد که در هیچ برهه ای از زندگی تنهائیم نگذاشت،

و سپاس فراوان از دوستان بزرگواری که در مدت نگارش این پایان نامه و به انجام رساندن آن بی هیچ گونه چشمداشتی، با من همراه بودند؛ یار گرمابه و گلستانم سمیه اسدیان عزیز که بار سنگین بسیاری از کارهایم بر دوش ایشان بود، دوست گرامی ام جناب آقای عبدالکریم امیری و دخترعموی عزیزم زهرا نیک رفتار.

چکیده

دانش های ادبی برای دریافت متون برجسته ی ادبی نقش بسیار مهمی دارند. سبک شناسی یکی از شاخه های این دانش هاست که در بررسی شیوه ها و شگردهای ادبی و هنری شعر در سال های اخیر بسیار کاربرد پیدا کرده است. از این روی نگارنده با بهره گیری از دانش سبک شناسی از طریق به کار بستن «عناصر سبک شناختی» به بررسی و توصیف ویژگی های سبکی شعر سیمین بهبهانی پرداخته است. بنابراین این پژوهش بر آن است تا در بخش های گوناگون به ویژگی های سبکی شعر این شاعر صاحب سبک پردازد و ویژگی های مهم سبک او را مشخص سازد؛ ویژگی هایی چون زبان موجز، موسیقی برجسته کلامی، تصویر با نمادهای طبیعی و اجتماعی که به صورت نمودارهای بسامدی به نمایش درآمده اند.

از این روی این پایان نامه بر بنیاد ویژگی های بسامدی شعر سیمین بهبهانی استوار است و در آن عناصر زبانی، خیالی، بیانی، آوایی و عناصر اجتماعی و ریختاری بررسی و توصیف شده اند.

واژگان کلیدی: سبک شناسی، شعر معاصر، سیمین بهبهانی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳.....	سرآغاز.....
	بخش نخست:
۱۵.....	۱- کلیات.....
۱۶.....	۱-۲ تعریف مسئله.....
۱۶.....	۱-۳ سوال های تحقیق.....
۱۷.....	۱-۴ فرضیه ها.....
۱۷.....	۵- اهداف.....
	بخش دوم:
۱۸.....	۲- سبک شناسی.....
۱۹.....	۲-۱ تاریخچه سبک شناسی.....
۲۱.....	۲-۲ واژه سبک.....

۲-۳ تعریف سبک ۲۲

۲-۴ سه مقوله اصلی سبک ۲۲

۲-۵ شاخه های سبک ۲۵

۲-۵-۱ سبک ادبی ۲۵

۲-۵-۲ سبک شخصی ۲۵

۲-۵-۳ سبک دوره ۲۵

بخش سوم:

۳- بررسی زندگی و آثار سیمین بهبهانی ۲۷

۳-۱ زندگی نامه سیمین بهبهانی ۲۸

۳-۲ آثار سیمین و فعالیت های وی ۳۲

۳-۳ سیمین و دیگر هنرمندان ۳۸

بخش چهارم:

۴- بررسی ویژگی های سبک شعر سیمین بهبهانی ۴۱

۴-۱ عناصر زبانی ۴۲

- ۴-۱-۱ ویژگی های صرفی..... ۴۴
- ۴-۱-۱-۱ واژگان مرکب..... ۵۰
- ۴-۱-۱-۲ آشنایی زدایی..... ۵۳
- ۴-۱-۱-۲-۱ ترکیبات وصفی و اضافی خارج از نرم..... ۵۷
- ۴-۱-۱-۳ باستان گرایی (آرکایسم)..... ۵۹
- ۴-۱-۱-۳-۱ باستان گرایی نحوی..... ۶۱
- ۴-۱-۱-۳-۱-۱ سکون حرف متحرک..... ۶۲
- ۴-۱-۱-۳-۲ باستان گرایی در حرف..... ۶۳
- ۴-۱-۱-۳-۲-۱ اتصال ضمیر به حرف ربط اضافه..... ۶۸
- ۴-۱-۱-۳-۲-۲ اتصال حروف ربط به حرف اضافه..... ۷۰
- ۴-۱-۱-۴-۲ باستان گرایی واژگانی..... ۷۱
- ۴-۱-۱-۴-۲-۱ باستان گرایی در پیشوندهای فعلی..... ۷۱
- ۴-۱-۱-۴-۲-۲ باستان گرایی در اسم و صفت..... ۷۶
- ۴-۱-۱-۴-۲-۳ باستان گرایی در قیدها و ادات..... ۷۸
- ۴-۱-۱-۴-۲-۴ قاعده کاهش و افزایش..... ۸۱
- ۴-۱-۱-۴ بار عاطفی واژگان..... ۸۵
- ۴-۱-۱-۴-۱ واژگان دارای بار عاطفی مثبت..... ۸۶

- ۲-۴-۱-۱-۴-۱ واژگان دارای بار عاطفی منفی ۸۹
- ۵-۱-۱-۴-۱ واژگان بیگانه و فارسی ۹۲
- ۲-۱-۴-۱ ویژگی ها (ساختار نحوی) جملات ۹۴
- ۳-۱-۴-۱ جمله های ساده و مرکب ۱۰۵
- ۲-۴-۱ عناصر خیالی ۱۰۸
- ۱-۲-۴-۱ سمبل ۱۰۸
- ۲-۲-۴-۱ استعاره مکتبه (انسان پنداری) ۱۲۲
- ۳-۲-۴-۱ تشخیص ۱۲۴
- ۴-۲-۴-۱ استعاره مصرّحه ۱۲۹
- ۵-۲-۴-۱ تشبیه ۱۳۱
- ۱-۲-۴-۱-۵ انواع تشبیه به اعتبار ادات و وجه شبه ۱۳۲
- ۲-۲-۴-۱-۵ انواع تشبیه به اعتبار مشبه و مشبه به ۱۳۹
- ۶-۲-۴-۱ کنایه ۱۴۳
- ۷-۲-۴-۱ مجاز ۱۴۸
- ۳-۴-۱ عناصر بیانی ۱۵۳
- ۱-۳-۴-۱ تضاد ۱۵۳
- ۲-۳-۴-۱ ایجاز ۱۵۵

- ۱۶۰..... ۴-۳-۳ تلمیح
- ۱۶۳..... ۴-۳-۴ پارادوکس
- ۱۶۴..... ۴-۳-۵ ایهام
- ۱۶۸..... ۴-۳-۶ اطناب
- ۱۶۸..... ۴-۳-۶-۱ ایضاح بعد از ایهام
- ۱۷۰..... ۴-۳-۶-۲ تکرار به جهت تاکید
- ۱۷۵..... ۴-۴ عناصر آوایی و موسیقایی
- ۱۷۸..... ۴-۴-۱ وزن
- ۱۹۲..... ۴-۴-۱-۱ قافیه
- ۱۹۹..... ۴-۴-۱-۲ ردیف
- ۲۰۵..... ۴-۴-۲ سجع و انواع آن
- ۲۰۹..... ۴-۴-۳ جناس و انواع آن
- ۲۲۰..... ۴-۴-۴ آرایه تکرار
- ۲۳۴..... ۴-۵ عناصر اجتماعی
- ۲۳۵..... ۴-۵-۱ عدالت خواهی
- ۲۴۸..... ۴-۵-۲ وطن
- ۲۵۳..... ۴-۵-۳ زن و گرایش های فمینیستی

۲۶۵..... ۴-۵-۴ عاشقانه ها

۲۷۳..... ۴-۶ عناصر ریختاری

۲۷۳..... ۴-۶-۱ غزل

۲۷۷..... ۴-۶-۲ چاره

۲۷۸..... ۴-۶-۳ دوبیتی

۲۸۰..... پایان سخن (نتیجه گیری)

۲۸۴..... کتابنامه

سرآغاز

سبک شناسی در ایران سابقه چندانی ندارد و در دوره معاصر مورد توجه و بررسی قرار گرفت. نخستین کسی که به صورت علمی و جدی به این مقوله پرداخت، استاد ملک الشعرا بهار است. در کتاب وی اگرچه تنها به سبک نثر پرداخته شده ولی بدون تردید سرآغازی برای بررسی های دیگران در حوزه سبک به شمار می آید؛ به گونه ای که بعد از ایشان، دکتر محبوب (سبک شعر) و دکتر سیروس شمیسا (کلیات سبک شناسی، سبک شعر فارسی، سبک نثر) این مبحث را مورد پژوهش و بررسی قرار داده اند. روش بررسی سبک، بیش تر بر روی آثار کلاسیک متمرکز بود و شعر معاصر ایران با همه ی غنایی که دارد، چندان مورد توجه و بررسی قرار نگرفت.

برخی از شاعران و نویسندگان به دلیل نوآوری هایی که در هنر خویش می آفرینند، هنرمندانی شاخص و صاحب سبک به شناخته می شوند. یکی از این شاعران، سیمین بهبهانی است که در زمینه ی فعالیت های ادبی و اجتماعی از زنان پیشرو (آوانگارد) به شمار می آیند. شعر سیمین مورد توجه بسیاری از منتقدان، ادیبان و دیگر شاعران قرار گرفته است و نظریه ها و بحث های گوناگونی پیرامون آن ارائه شده است ولی در هیچ اثری سبک شعر وی به صورت بنیادین و همه جانبه مورد پژوهش واقع نشده است. البته مقالات متعددی پیرامون شعر سیمین نوشته شده که هر کدام شعر وی را از یک جنبه بررسی کرده است. دکتر احمد ابو محمود، کتاب «گهواره سبز افرا» را چاپ کرده است و در آن به بررسی شعر و زندگی سیمین پرداخته است ولی در آن بیش تر به کلی گویی روی آورده اند.

پژوهشگر با انتخاب موضوع «بررسی سبک شناختی شعر سیمین بهبهانی» و به پیروی از استاد ارجمند جناب آقای دکتر مختار ابراهیمی در کتاب «شعر رندانه» (بررسی سبک شناختی شعر حافظ) و «شرح آرزومندی» (بررسی سبک شعر خاقانی شروانی) آغاز به پژوهش نموده است.

در این پژوهش تلاش شده است عناصر سبکی (زبانی، خیالی، بیانی، آوایی، اجتماعی و ریختاری) را از اشعار پرمغز این شاعر برجسته استخراج نموده واز هر کدام شواهدی نیز ذکر شود.

این پایان نامه در سه بخش تهیه و تنظیم شده است؛ در بخش نخست، کلیاتی درباره موضوع تحقیق، تعریف مسئله، فرضیه ها و اهداف بیان شده است. در بخش دوم به مباحث کلی سبک شناسی، تاریخچه و تعریف سبک پرداخته شده است.

در بخش سوم مروری اجمالی بر زندگی سیمین بهبهانی کرده، در نهایت به مباحث اصلی و عناصر سبکی پرداخته ایم؛ عناصر زبانی را در دفتر های «مرمر» و «یکی مثلا اینکه»، عناصر خیالی را در دفترهای «رستاخیز» و «خطی ز سرعت و از آتش»، عناصر بیانی را در دفتر «یک دریچه آزادی»، عناصر آوایی را در مجموعه «دشت ارژن» و عناصر اجتماعی و ریختاری را به صورت کلی و در دیوان شعر سیمین بررسی کرده ایم.

شیوه کار به صورت کتابخانه ای بوده است ولی بخش های اصلی پایان نامه (گردآوری عناصر سبکی) به این صورت است که ابتدا شعر شاعر خوانده، شواهد و مثال ها جمع آوری شده و در نهایت به بحث و تحلیل آن ها پرداخته شده است.

منبع اصلی مورد نیاز کار آثار خود شاعر است ولی در همه بخش ها از آثار دیگری نیز استفاده شده که شرح آن در کتابنامه آمده است.

تشخیص مثال ها و شواهد در میان اشعار پرحجم سیمین، کاری دشوار بوده است که با راهنمایی های ارزشمند استادان گرامی دکتر مختار ابراهیمی و دکتر علی محمد گیتی فروز بر ما آسان گشت. ناگفته

نماند که بیان دیدگاه های شاعر به منزله تایید آن ها نمی باشد و دانشجو بنا به وظیفه کاری اش - که تبیین دیدگاه هاست - به ذکر آن ها مبادرت ورزیده است.

ستاره عرفانی راد

فصل اول

کلیات

تعریف مسئله

هرچند در شعر همه شاعران می توان عناصری را یافت که سبب تمایز کلام از سخن عادی می شود، ولی شیوه استفاده از همه ی این عناصر یکسان نیست و ممکن است که هر کدام از شاعران بنا به دلایلی از عنصری خاص بهره ببرند. مثلا عنصر خیال یکی از ابزارهای مهم بیان شاعرانه است. ولی از میان چند شاعر هم دوره، شاید یکی به تشبیه گرایش بیشتری داشته باشد، یکی به استعاره و دیگری به مجاز.

منظور از سبک یک شاعر، مجموعه ویژگی هایی است که شعرش را از شعر شاعران دیگر متمایز می کند. لازم به ذکر است که این ویژگی ها اگر به صورت مکرر و فراوان مورد استفاده قرار گرفته باشد، شاعر، شاعری صاحب سبک خواهد بود.

با نگرشی تازه در شعر سیمین بهبهانی، ویژگی های سبکی شعر وی را مورد بررسی قرار دهیم.

سوال های تحقیق

۱. آیا شعر سیمین با شعر هم دوره هایش متفاوت است؟

۲. شعر سیمین بهبهانی دارای نوآوری هایی در وزن است؟

۳. آیا محتوا و درون مایه شعر سیمین اجتماعی است؟

۴. آیا سیمین شاعری فمینیست است؟

فرضیه ها

۱. شعر سیمین با شعر هم دوره هایش متفاوت است.
۲. سیمین بهبهانی اوزان عروضی گذشته دچار تحول و دگرگونی کرده و دارای نوآوری های وزنی است.
۳. محتوا و درون مایه شعر سیمین بهبهانی اجتماعی است.
۴. سیمین بهبهانی شاعری فمینیست است و دفاع از حقوق زن از مضمون های بنیادی شعر وی است.

اهداف

سیمین بهبهانی شاعری صاحب سبک است و شعر وی به دلیل فراوانی ویژگی های سبکی قابل پژوهش و بررسی است. وی به دلیل نوآوری هایی که دارد به «نیمای غزل» معروف است؛ به گونه ای که شاید کم تر بتوان دو غزل وی را از لحاظ وزن و سبک شبیه به هم یافت.

با این پژوهش در تلاشیم با جستاری در شعر وی تمایز های سبکی وی را نسبت به هنجار زمان مورد بررسی قرار داده، جایگاه واقعی شعر وی را تبیین نماییم.

از دیگر اهداف

- تبیین علل تمایز سبکی شعر وی از دیگر شاعران
- بررسی نوآوری هایی که در شعر داشته است

فصل دوم

مباحث سبک شناسی

تاریخچه سبک شناسی

سبک به معنای امروزی در گذشته چندان مصطلح نبود اگرچه هم در زبان عربی و فارسی و هم دیگر زبان ها به انحاء مختلف و با نام های گوناگون به آن اشاره هایی شده است.

برای نخستین بار «شارل بالی» مبحث سبک شناسی را عنوان کرد؛ به همین سبب وی را پدر سبک شناسی جدید می نامند. به عقیده وی «عبارات متحدالمضمون از نظر شدت و عواطف و احساسات از هم متفاوتند و این تفاوت ، سبک است». (شمیسا؛ ۱۳۷۳: ۳۱)

استعمال سبک در زبان عربی سابقه ای کهن دارد. از بررسی بزرگان در آثار کهن عربی این گونه بر می آید که سبک تنها شکل ظاهری و جنبه های بیرونی اثر را در بر می گیرد و آنها به اندیشه و نحوه نگرش صاحب اثر توجه چندانی نداشته اند. «الجاحظ در الحیوان می نویسد که معنی مهم نیست و نزد هر قومی هست، آن چه مهم است گزینش لفظ و «جوده السبک» است و دیگر نویسندگان عرب هم کم و بیش تحت تاثیر او بوده اند». (شمیسا؛ ۱۳۷۳: ۱۳۶)

سبک در ادبیات کهن ایران هم دارای معنایی مبهم و پوشیده ای است. اگرچه به صورت مکرر در اشعار و کلام هنرمندان به چشم می خورد. «اما به طور کلی باید گفت آن چه در تذکره ها و دیوان های شاعران و کتب ادبی کهن دیگر به صورت پراکنده در سبک آمده است، مطالبی است کم و بیش شبیه به هم که جنبه علمی و روشمند و حتی روشنی ندارد. سخنانی است کلی و توصیفی» (شمیسا؛ ۱۳۷۳: ۱۴۰). سبک شناسی در ایران سابقه چندانی نداشته و چندان مورد بررسی و توجه قرار نگرفته است. تنها چیزی که از گذشته در دسترس است تذکره های متعددی است که در آنها بیشتر به